

Ksenija Domiter Protner

TEŽAVNOST OPREDELITEV RAZLIČNIH OBLIK ZLORABE OTROK V DRUŽINI

UVOD

Nasilje v družini, še zlasti izpostavljenost otrok nasilju, je že nekaj desetletij, v Sloveniji pa še posebej zadnja leta, aktualen problem, ki mu pozornost namenjajo različne stroke. Ob številnih težavah pri reševanju in raziskovanju te problematike naletimo tudi na težavo z opredelitvijo tega problema. Nasilje v družini in izpostavljenost otrok nasilju v družini namreč nista »niti homogena niti enodimenzionalna fenomena« (Holt *et al.* 2008: 798). Besharov (1991: 7) v svoji pregledni študiji celo navaja, da je skoraj toliko definicij nasilja v družini, kot je raziskovalnih projektov, ki se s tem problemom ukvarjajo.

Vsekakor se razlikujejo že same opredelitve nasilja, saj se ne razlikujejo samo med posamezniki, ki ga opredeljujejo, ampak tudi med različnimi kulturami in zgodovinskimi obdobji. Izraz nasilje v družini se na splošno nanaša na intimne zveze, v katerih en partner zlorablja drugega. To v vlogi žrtve vključuje tako moške kot ženske. Tak izraz je lahek za uporabo, najpogosteje uporabljan, a hkrati tudi deležen največ kritik (Holt *et al.* 2008: 798).

Edleson (2006: 1) navaja različne avtorje, ki poudarjajo različne definicije izpostavljenosti otrok nasilju v družini. Nekatere od teh definicij temeljijo predvsem na izpostavljenosti dogodkom fizičnega nasilja, nekatere širše definicije vključujejo tudi besedno, čustveno in druge oblike nasilja (*ibid.*). Pojavlja se tudi vprašanje, ali že sam izraz »nasilje v družini« opredeljuje tudi otrokovo izpostavljenost temu nasilju. Edleson (2006) tako opozarja na samo vprašanje definicije izpostavljenosti otrok

nasilju v družini in se sprašuje, ali je to samo opazovanje incidenta v družini oziroma ali ta definicija vključuje tudi poslušanje (slišanje) incidenta, doživljanje pred dogodkom ali po njem in še druge razsežnosti izpostavljenosti.

Menimo, da je prav zaradi različnih definicij nasilja v družini pomembno pri opredeljevanju izpostavljenosti otrok nasilju v družini upoštevati predvsem, kot pravi Besharov (1991: 20), »kaj se dogaja z otrokom«. Namen članka je predstaviti različne vidike in oblike zlorab otrok v družinskem okolju in problematiko opredeljevanja zlorabe otrok v družini in opredeljevanja posameznih oblik zlorab. To je še zlasti pomembno, ker je pri zlorabah in trpinčenju otrok v družinskem okolju nujna, a pogosto težavna razmejitev med vzgojnimi pristopi in trpinčenjem.

TRPINČENJE OZIROMA ZLORABA OTROKA OZIROMA MLADOSTNIKA V DRUŽINI

V literaturi se uporabljata oba izraza, tako »trpinčenje otroka« kot »zloraba otroka«. Izraz »zloraba« v splošni rabi vključuje slaba dejanja in navade ter nedopustno in pretirano ravnanje (Haugaard 2006: 51). Izraz »trpinčenje« pa izhaja iz francoske besede »maltraitement«¹ (*ibid.*). V splošni rabi oba izraza obsegata širok razpon vedenja, od neprimernega in neprijaznega do surovega in škodljivega (*op. cit.*: 63). Trpinčenje otrok in mladostnikov v nasprotju z zlorabo otrok pogosteje zajema

¹ Slov.: surovo, neprijazno ravnanje.

poleg različnih oblik zlorabe tudi zanemarjanje otroka ali mladostnika.

Pri poskusu definiranja zlorabe otrok² pa spet naletimo na težave. Appel in Holden (1998: 579) sta že pred več kot 20 leti v pregledni študiji ob pregledu 31 študij ugotovila uporabo 15 različnih definicij zlorabe otrok. Ameriški sociolog Richard J. Gelles (1987), pionir na področju raziskovanja nasilja v družini, ugotavlja, da se definicije zlorabe otrok pogosto nanašajo na spolno zlorabo, pomanjkanje hrane in obleke, udarjanje otrok, mučenje otrok, dopuščanje življenja otrok v okolju pomanjkanja in deviantnosti ter dopuščanje, da se otroci ne izobražujejo redno in nimajo zdravstvene oskrbe. Gelles ocenjuje, da je definicija zlorabe odvisna od časa, kulture ter tudi družbene in kulturne skupine.

Ne glede na omenjene razlike pri definiranju pa večina avtorjev meni, da se izraz trpinčenje otroka nanaša na telesno, psihično, spolno zlorabo in zanemarjanje. Definicije se seveda razlikujejo tudi glede na to, ali so oblikovane s kriminološke, psihološko-socialne, sociološke ali medicinske perspektive. V nadaljevanju se bomo osredotočili predvsem na opredeljevanje posameznih oblik trpinčenja oziroma zlorabe otrok v družinskem okolju.

TELESNA ZLORABA OTROK

Podobno kot pri opredeljevanju nasilja v družini in zlorabe otrok naletimo tudi pri definiranju telesne zlorabe na številne definicije, ki opisujejo različne oblike vedenja: od tistih z jasno možnostjo za povzročanje telesne škode in poškodbe otrokom do tistih, pri katerih je možnost poškodb manj jasna in opredeljiva, na primer potiskanje, prijemanje in udarjanje (npr. klofuta, »šeškanje«) (Haugaard 2006: 58).

Razlike v opredeljevanjih zlorabe pa se nanašajo ne samo na različne oblike vedenja, ki jih te zajemajo, ampak tudi na namernost takih dejanj. Tako se nekatere opredelitve nanašajo samo na namerna dejanja povzročanja škode, na primer definicija sociologa Gila (Gil, Noble 1979), ki je v eni od prvih večjih razi-

skav zlorabe otrok v družini definiral telesno zlorabo otrok kot

namerno, nenaključno uporabo telesne moči ali namerna, nenaključna dejanja opuščanja starševske vloge [...] namerne poškodbe, škodovanje ali umor otroka.

Wolfe (1999: 8) opredeljuje telesno zlorabo otrok kot prizadetje ali nevarnost telesnih poškodb kot posledica udarcev, brcanja, grizenja, ožiganja, tresenja in drugih poškodb otroka. Meni, da so poškodbe redko namerne. Prepričan je, da starši na ta brezobziren način poskušajo otroka kontrolirati, a ne glede na to lahko telesno kaznovanje in ostro discipliniranje povzroči otroku škodo in poškodbe.

Pri opredeljevanju telesne zlorabe otrok je posebej pomembno telesno kaznovanje otrok. Straus (2008: 1314) ocenjuje, da je otrokova primarna izkušnja z nasiljem prav udarec njegovega starša, zato je »šeškanje« po njegovem mnenju primarna oblika zlorabe. Številne raziskave namreč kažejo, da več kot 90 % staršev udari svoje majhne otroke (*ibid.*) in da svoje otroke udarjajo tudi »dobri in ljubeči starši«. Tako je Straus (*op. cit.*: 1315) že pred 30 leti poimenoval tudi normalno družino kot »zibelko nasilja«. Telesno kaznovanje je lahko posledica izgube samokontrole odrasle osebe ali zavestno in namerno povzročanje trpljenja otroku (Mikuš Kos 1996: 58).

Oblik in načinov telesnega kaznovanja otrok je res izjemno veliko. Od tistih, pri katerih je telesna zloraba jasna, saj povzročajo vidne telesne poškodbe (npr. udarci in potiskanje, ki imajo za posledico modrice, rane, zlome, zvine, opekline in druge vidne telesne poškodbe), do tistih, pri katerih sicer ni neposrednega stika odrasle osebe z otrokom in tudi ne vidnih poškodb. Mikuš Kos (*ibid.*) navaja nekatere oblike telesne zlorabe otrok, pri katerih po navadi sicer ni vidnih poškodb, kot so: prisilno klečanje ali dolgotrajno stanje, posiljevanje otroka s hrano do bruhanja, izpostavljanje otroka nizkim temperaturam. Hkrati meni, da je še neskončno veliko oblik povzročanja neugodja in trpljenja otrok.

V zadnjih desetletjih vedno več raziskovalcev dokazuje, da kakršnokoli telesno

² V angl. *child abuse*.

kaznovanje³ pomeni zlorabo otrok (npr. Straus 2000, Kournhauser 2007). Številni avtorji, ki jih navajata Knutson in Heckenberg (2006: 76), takšnemu stališču nasprotujejo z argumentom, da je določena oblika telesnega kaznovanja (npr. udarec po zadnji plati) primerna oblika starševskega discipliniranja otrok. Izkušnje nordijskih držav⁴ po drugi svetovni vojni pa opozarjajo, da je raven telesnega kaznovanja možno zmanjšati (Knutson, Heckenberg 2006: 76). A hkrati Knutson in Heckenberg (*ibid.*) menita, da telesno kaznovanje, kot je udarec po zadnji plati, še ni merilo za vključitev v definicije telesne zlorabe otrok.

Na podlagi različnih definicij telesnega kaznovanja in fizičnega nasilja (od tistih, ki kakršnokoli obliko telesnega kaznovanja otrok pojmujejo kot fizično zlorabo, do tistih, ki različno opredeljujejo dopustne oblike telesnega kaznovanja otrok) ne moremo tudi po prepričanju Strausa (2000: 1111) določiti jasne meje med kaznovanjem, ki pomeni zlorabo, in tistim, ki ne.

Nekateri avtorji (npr. Gil, Noble 1979, Humphreys, Mullender 2000, Laing 2000) pa opozarjajo še na en vidik možne telesne zlorabe otrok, ki živijo v družinah, v katerih je navzoče nasilje. Otroci so lahko poškodovani, tudi kadar nepričakovano pridejo domov ali v prostor, kjer se dogaja nasilje med staršema (oziroma med drugimi, najpogosteje odraslimi družinskimi člani), in so »ujeti« v nasilje, ki je sicer usmerjeno proti njihovemu staršu (najpogosteje materi), ali poskušajo poseči med starša, ki se prepirata in pretepata.

Laing (2000: 2) navaja avstralsko študijo, ki je pokazala, da je tretjina otrok, ki so bili zajeti v njihovi študiji, poročala, da so jih očetje udarili, medtem ko so želeli zavarovati mater ali ustaviti nasilje med staršema. Problem takšne izpostavljenosti telesnemu nasilju ponazarjajo

tudi rezultati ameriške raziskave otrok na urgentnem oddelku ene od otroških bolnišnic; pokazali so, da je bilo v desetih letih na ta oddelek zaradi hudih poškodb pri opazovanju nasilja med staršema (ne zaradi neposrednega telesnega nasilja nad njimi) sprejetih 139 otrok v starosti med 2. in 17. letom (*ibid.*).

Humphreys in Mullender (2000: 9) omenjata tudi problem, da otroke v družinah, v katerih so telesno zlorabljene njihove matere, lahko telesno kaznujejo ali zlorablajo njihove čezmerno obremenjene in zlorabljene matere.

Posebna oblika telesne zlorabe otroka, ki jo omenjajo različni avtorji (npr. Gillham 1996: 31, Mikuš Kos 1996: 60), je tudi Munchausnov sindrom.⁵ Ta sindrom označuje motnjo, za katero je značilno, da neka oseba, navadno mati, povzroča bolezenska znamenja pri otroku ali otroka razglašajo za kot bolnega (Mikuš Kos 1996: 60). Oboje ima za posledico, kot navaja Mikuš Kos (*ibid.*), da je otrok izpostavljen diagnostičnim in včasih tudi terapevtskim postopkom, ki so zanj mučni, boleči in škodujejo njegovemu zdravju. Ista avtorica omenja dva scenarija: (1) mati le poroča o izmišljenih simptomih in je otrok prizadet zaradi medicinskih preiskav in (2) mati namenoma povzroči obolenje ali telesno poškodovanost otroka, to pa ima lahko za otroka hude zdravstvene posledice ali celo povzroči smrt otroka.

Na podlagi študija navedene literature ugotavljamo, da je možnih oblik vedenja staršev, ki povzročajo telesno škodo in poškodbe otrokom, izjemno veliko. To je povzročilo nastanek številnih različnih definicij obravnavanega problema. Ob upoštevanju navedenih razlogov in pojmovanj je uporabna sicer zelo splošna definicija, ki pa hkrati ne izključuje nobenega od možnih dejanj povzročanja telesne zlorabe, definicija Svetovne zdravstvene organizacije (povzeto po May-Chahal 2006: 6), ki opredeljuje fizično zlorabo otroka kot

zagrešena dejanja skrbnikov, ki povzročijo telesne poškodbe ali možnost poškodb.

³ Do leta 2011 je 31 držav z zakonom prepovedalo vse oblike telesnega kaznovanja otrok (End all corporal punishment of children 2011).

⁴ »Švedska je prva (leta 1979) zakonsko prepovedala vse oblike telesnega kaznovanja otrok v družini; nobena oblika kaznovanja ni več dopustna, tudi t. i. razumna mera kaznovanja ne. Sledile so ji Finska (1984), Danska (1986) in Norveška (1987).« (Filipčić 2002: 162.)

⁵ Sindrom se imenuje po baronu von Munchausnu iz Hannovera. Živel je v 18. stoletju in je bil znan po pripovedovanju fantastičnih zgodb o svojih dogodivščinah med turškimi vojnami (Mikuš Kos 1996: 60).

Psihična zloraba otrok

Mikuš Kos (1996: 61) navaja, da je nesporno, da se pri vseh oblikah nasilja in zlorabe v družini dogaja tudi psihična zloraba otroka⁶. Psihično slabo ravnanje z otroki je, kot pravi ista avtorica, tako razširjen vzrok trpljenja otrok s škodljivimi posledicami za razvoj, da mu danes namenjajo stroke, ki se ukvarjajo z varstvom duševnega zdravja otrok, vse več pozornosti. A tudi pri psihični zlorabi otrok se zatika na ravni definicije tega pojava. Problem opredelitve psihične zlorabe je tudi odnos okolja in tudi žrtev do tega problema. Okolje je namreč, zaradi odsotnosti vidnih poškodb, pogosto ne pojmuje kot zlorabo (Filipčič 2002, Mušič 2008, Združeni narodi 2006).

Žal pa tako pogosto razmišljajo tudi žrtve, kot potrjuje tudi raziskava iz leta 2010 o izpostavljenosti psihičnemu nasilju mladostnikov, izvedena na pilotnem vzorcu 214 srednješolcev iz treh slovenskih regij. Rezultati raziskave so namreč pokazali, da več kot polovica anketiranih srednješolcev, pri katerih smo ugotovili izpostavljenost psihičnemu nasilju v družini, tega ni prepoznalo kot nasilje (Domiter Protner, Lavrič 2012: 12).

Brassard in Donovan (2006: 186) po pregledu obstoječih definicij in pojavov psihične zlorabe in trpinčenja ugotavljata, da različnimi avtorji še najbolj soglašajo glede tega, katere oblike vedenja staršev uvrščamo v to obliko zlorabe otrok. Še najmanj soglasni so glede tega, kdaj neko vedenje pojmuje kot psihično zlorabo in kdaj kot neprimerno vzgojno ravnanje (*ibid.*). Avtorja po analizi empiričnih študij ugotavljata, da so elementi psihične zlorabe oziroma trpinčenja zaničevanje, zastraševanje (sovražno/besedno agresivno starševstvo), odrekanje čustvene dostopnosti (čustveno zanemarjanje) in osamitev otroka v zgodnjem otroštvu (primerjaj Domiter Protner 2011: 318).

Tudi Filipčič (2002: 160) navaja, da veliko avtorjev kot psihično nasilje opredeljuje ponavljajoče se oblike vedenja, ki otroka

prepričujejo, da je ničvreden, neželen in ne-ljubljen, in da je posebna oblika psihičnega nasilja nad otroki tudi nasilje (besedno oziroma telesno) med staršema.

Pri obravnavi psihične zlorabe se pogosto poudarja razlikovanje med:

- biti »žrtev nasilja« in
- »biti priča« nasilju v družini.

Prve študije primerov otrok, ki so bili priče nasilja v družini, so se pojavile v sedemdesetih letih 20. stoletja; prve empirične študije te problematike pa šele v osemdesetih letih (Kitzmann *et al.* 2003: 339). A številni avtorji (npr. Kitzmann *et al.* 2003: 339, Finkelhor *et al.* 2005: 6, Holt *et al.* 2008: 789, O'Keefe 1996: 64) ugotavljajo, da še vedno pogosto spregledamo, da je biti priča družinskemu nasilju zelo intenzivna oblika psihičnega nasilja, ki ji je vsako leto, po oceni Strausa (1992: 98), izpostavljenih 10 milijonov mladostnikov.

Britanska kriminalistična raziskava leta 1992 je pokazala, da so bili otroci ob nasilju med partnerjema v 90 % primerov v isti ali sosednji sobi (povzeto po McGee 1997: 16); raziskava, ki jo je opravila McGee (2000: 61), pa, da je bilo 71 % otrok, zajetih v (njeno) raziskavo, priča telesnemu nasilju nad svojimi materami in 10 % priča posilstvu svoje matere. Britanska nacionalna raziskava leta 2002 je celo pokazala, da imajo otroci v družinah z nasiljem nenehne izkušnje s telesnimi in spolnimi napadi in da je bilo 10 % otrok priča spolnemu napadu na svojo mater (povzeto po Mullender 2004: 2). Otroke in mladostnike, ki so priče nasilju v družini, nekateri avtorji, ki jih navaja Edleson (1997), imenujejo tudi »tihe«, »pozabljene« in »nenamerne« žrtve nasilja med odraslimi (primerjaj Domiter Protner 2011: 319).

Otroke je izpostavljen nasilju ne samo, če neposredno opazuje nasilja med staršema oziroma drugimi odraslimi v družini, ampak tudi če ga opazuje posredno. Laing (2000) pa tudi drugi avtorji (npr. McGee 1997, Holt *et al.* 2008) opozarjajo na številne takšne možnosti. Opozarjajo, da lahko otroci, čeprav so v drugi sobi, slišijo, kaj se dogaja v sosednji sobi; lahko se prebudijo in slišijo del nasilnega vedenja; lahko vidijo polomljeno pohištvo; ko pridejo domov iz šole ali zjutraj zbujeni vidijo

⁶ Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008), na primer, definira kot psihično nasilje vsa ravnanja, s katerimi povzročitelj nasilja pri družinskem članu povzroči strah, ponižanje, občutek manjvrednosti, ogroženosti in druge duševne stiske.

poškodovano in pretreseno mamo. Tudi če otrok živi s staršem (najpogosteje z mamo), ločeno od nasilnega partnerja, pogosto živi v nenehnem strahu, da se bo nasilni starš vrnil in se bo nasilje ponovilo. Raziskave (npr. Jaffe *et al.* 1996, Mullender 2004: 1) so pokazale, da otroci poznajo incidente v družini, tudi če jih starši poskušajo prikriti in jih pred njimi obvarovati. McGee (1997: 16) namreč opaža, da je večina otrok z izkušnjo nasilja v družini, ki so jih Jaffe in sodelavci (1996) intervjuvali, znala podrobno opisati nasilno dogajanje med staršema, kljub prepričanju njihovih staršev, da so jih pred nasiljem zavarovali in umaknili.

Ob upoštevanju različnih opredelitev in značilnosti psihične zlorabe otrok in mladostnikov ocenjujemo, da je pomembno izhodišče spoznanje, da psihična zloraba otrok in mladostnikov zajema vsa dejanja v družini, ki povzročajo tako čustvene kot kognitivne vidike psihične stiske otrok, bodisi zaradi neposrednega bodisi posrednega vedenja v družini (kadar so neposredne ali posredne priče nasilju v družini). Pomemben vidik psihične zlorabe otrok v družini je tudi opuščanje starševskega vedenja oziroma zanemarjanje otrok in mladostnikov, ki pa ga bomo obravnavali posebej.

Zanemarjanje otrok

Zanemarjanje⁷, ki so mu po ocenah različnih avtorjev (Venet *et al.* 2007: 265) otroci izpostavljeni celo najpogosteje, je pomembna oblika zlorabe otrok in mladostnikov (primerjaj Domiter Protner 2011: 319). Zanimivo je, da je zanemarjanje otrok kljub pogostosti⁸ med oblikami trpinčenja in zlorabe otrok, kot ugotavljata avtorja ene redkih medkulturnih raziskav na tem področju, Straus in Savage (2005: 124), precej manj raziskano kot druge oblike zlorabe otrok.

⁷ Zanemarjanje je oblika nasilja, ki jo slovenski Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008) opredeljuje kot opuščanje dolžne skrbi za družinskega člana, ki jo potrebuje zaradi bolezni, invalidnosti, starosti, razvojnih ali drugih osebnih okoliščin.

⁸ V ZDA je na primer registriranih primerov zanemarjanja otrok več kot vseh drugih oblik zlorab otrok skupaj (Straus, Savage 2005: 124).

Tudi pri opredeljevanju zanemarjanja se, podobno kot pri drugih oblikah zlorabe, pojavijo problemi, saj je zanemarjanje zelo heterogen in kompleksen, družbeno in osebno neželen pojav. Besharov (1991: 4) v analizi različnih razlag ugotavlja, da že sam pojem »zanemarjanje« nima jasnega in merljivega pomena in je zato popolnoma odvisen od presojanja na podlagi posameznih dejstev.

Za definiranje zanemarjanja pa so seveda zelo pomembni kulturni standardi »ustrezne skrbi«, ki se razlikujejo med različnimi kulturami (Wolfe 1999: 9) in v različnih zgodovinskih obdobjih. Zanemarjanje je lahko telesno (neustrezno prehranjevanje, odsotnost skrbi za otrokovo varnost, zdravje, razvoj ...), čustveno (otrok je prikrajšan za pozitivne čustvene odnose v družini, pomanjkanje ustrezne psiho-čustvene skrbi za otroka ...) ali izobraževalne narave (odrasli otroka prikrajšujejo za osnovno razvojno spodbujanje) (Mikuš Kos 1996: 60, Wolfe 1999: 8).

Dubowitz (2006: 109) ugotavlja dva širša pristopa k definiranju zanemarjanja otrok. Pri prvem raziskovalci ocenjujejo, da lahko o zanemarjanju govorimo, kadar niso zadovoljene otrokove osnovne potrebe, posledica tega pa je zdajšnja ali potencialna škoda. Podobno ugotavljata Straus in Kaufman Kantor (2005), ko ocenjujeta, da je najpomembnejše nestrinjanje in razlikovanje pri definiranju zanemarjanja v tem, ali se definicije nanašajo na škodovanje otroku ali pa temeljijo na vedenju njegovih skrbnikov.

Glede na to, da nam je pri opredeljevanju zlorabe in trpinčenja otrok osnovno izhodišče predvsem, kot pravi Besharov (1991:20), »kaj se dogaja z otrokom«, lahko kot zanemarjanje razumemo predvsem stanja, kadar niso zadovoljene otrokove in mladostnikove osnovne potrebe zaradi vedenja staršev. Čeprav je že OZN poskrbela za opredelitev otrokovih pravic, ki temeljijo zgolj na otrokovih potrebah, je pomembno tudi razlikovanje otrokovih potreb glede na njegovo starost, saj se te z razvojem otroka spreminjajo.⁹

⁹ Različni avtorji poudarjajo potrebo po definiranju zanemarjenosti glede na otrokovo starost in razvoj (na primer Barnett *et al.* 1993).

Hobbs in sodelavke (1999: 139) so opozorili, da imajo mladostniki po eni strani enake potrebe kot mlajši otroci, po drugi strani pa še več drugačnih potreb. Poudarili so namreč, da ti prav zato še naprej potrebujejo družinsko organizacijo in rutino, čeprav »morajo« raziskovati meje v svojem vedenju. Poudarjajo, da mladostniki nenehno potrebujejo ljubezen in čustveno podporo, saj jim pomaga obvladovati zahteve vrstnikov, šole in njihovih lastnih aspiracij (*ibid.*).

Spolna zloraba otrok

Spolna zloraba¹⁰ ima med drugimi oblikami zlorabe otrok posebne lastnosti. Renvoize (1993: 36) po pregledu definicij spolne zlorabe ugotavlja, da lahko o njej govorimo, kadar starejša oziroma odrasla oseba spolno izkorišča otroka za svojo seksualno stimulacijo ali zadovoljitev, tudi če telesnega stika ni. Po Wolfu (1999: 9) pa spolna zloraba vključuje božanje in poljubljanje otrokovih spolovil, spolno občevaranje, incest, posilstvo, sodomijo, razkazovanje in komercialno izkoriščanje s prostitucijo ali proizvajanjem pornografskega gradiva. Nesporno je, da je otrok ali mladostnik, ki je spolno zlorabljen, hkrati tudi čustveno poškodovan.

Čeprav se tudi definicije spolne zlorabe med seboj razlikujejo, je kljub temu jasno, da v nasprotju s telesnim nasiljem in zanemarjanjem nima nobene povezave z vzgojo otrok, discipliniranjem in zahtevami otrokovega razvoja (*op. cit.*: 10). Pri spolni zlorabi otrok in mladostnikov je pomembno še, da gre za razvojno nezrelo žrtev s pomanjkanjem avtoritete ali moči za svojo zaščito pred siljenjem v dejavnosti, ki jih ne more dovolj poznati in razumeti (Renvoize 1993: 36). Ta zloraba namreč povzroča zlorabo zaupanja, prevaro, nadlegovanje in izkoriščanje otrokove nedolžnosti (Wolfe 1999: 10).

V okviru raziskave OZN in Unicefa je bila opravljena pregledna raziskava empiričnih raziskav izpostavljenosti otrok in mladostnikov

nasilju v družini po posameznih državah Evrope (Rustemier, Newell 2005). Po oceni avtorjev poročila so imeli najboljši pregled nad spolnim nasiljem nad otroki na Poljskem; tam vodi raziskovalni program o zaščiti otrok pred nasiljem organizacija Nobody's Children foundation¹¹. V Evropi je med raziskavami na reprezentativnih vzorcih na področju izpostavljenosti otrok in mladostnikov nasilju izvedenih tudi nekaj pomembnih študij o spolnem nasilju nad otroki in mladostniki. A se ne nanašajo na spolno zlorabo zgolj v družinskem okolju, ampak na splošne izkušnje otrok in mladostnikov s spolno zlorabo.

Pregled takih raziskav so izvedli tudi v okviru Sveta Evrope in med vidnejšimi mednarodnimi študijami izpostavljajo dvoletni projekt devetih držav (Belgije, Združenega kraljestva, Francije, Nemčije, Irske, Italije, Nizozemske, Norveške in Španije)¹². V letih 1996 in 1997 so v posameznih državah zbirali podatke o primerih zlorab otrok, registriranih v ustanovah za zaščito otrok posameznih držav, in ugotovili, da obstajajo zelo velike razlike med posameznimi državami¹³ (Lalor, McElvaney 2009: 27). Rezultati večine teh raziskav pa kažejo, da je storilec spolnega nasilja oseba, ki jo otrok ali mladostnik pozna.

SKLEP

Ob pregledu različnih opredelitev zlorabe otrok v družini vidimo, kako zelo kompleksna

¹¹ Prva večja raziskava na Poljskem je bila izvedena leta 1999 na vzorcu 12-letnih otrok o gledanju pornografije zaradi prepričevanja odrasle osebe in pokazalo se je, da je bilo v to prisiljenih 18,9 % otrok iz Glogowa in 5,5 % otrok iz Varšave. (Rustemier, Newell 2005.)

¹² Raziskave o spolnem nasilju nad otroki in mladostniki na velikih reprezentativnih vzorcih v Evropi so v zadnjem desetletju po poročilu raziskave Sveta Evrope (Lalor, McElvaney 2009: 28–31) izvedli še na Danskem (leta 2006), v Franciji (leta 2006), Gruziji (leta 2007/2008), na Grenlandiji (leta 2002), Irskem (leta 2002), Portugalskem (leta 2004), v Španiji (leta 2007), na Švedskem (leta 2005), v Švici (leta 2002) in Turčiji (leta 2006).

¹³ Na primer, posilstvo so ugotovili pri 6 % vseh primerov te raziskave, a na Irskem, v Španiji in Italiji je to bilo 0 % in v Belgiji 28 %; ugotovljeni primeri spolnega stika so se gibali od 2 % na Irskem do 53 % v Belgiji (Lalor, McElvaney 2009: 27).

¹⁰ Spolno nasilje slovenski Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008) opredeljuje kot »ravnania s spolno vsebino, ki jim družinski član nasprotuje, je vanje prisiljen ali zaradi svoje stopnje razvoja ne razume njihovega pomena.

in tudi specifična je ta problematika. To je nujno upoštevati pri opredeljevanju različnih oblik zlorabe otrok v družini. Posamezne oblike zlorabe se med seboj prepletajo. To je še zlasti značilno za psihično nasilje, saj je navzoče tudi pri vseh preostalih oblikah. Opredelitve pa se razlikujejo tudi z vidika posameznih strok. V članku se sicer nismo ukvarjali s pregledom teoretskih perspektiv na področju nasilja v družini in zlorabe otrok, a omeniti velja, da so se na področju raziskovanja izpostavljenosti otrok in mladostnikov nasilju v družini v zadnjih petdesetih letih izoblikovali tudi številni teoretski pogledi¹⁴. Tako govorimo o teorijah izpostavljenosti otrok in mladostnikov različnim oblikam nasilja v družini z vidika medicine/psihatrije¹⁵, psihologije, sociologije, kriminologije in kazenskega prava. Vendar je obravnavana problematika tako kompleksna, da se tudi teorije v številnih pogledih prekrivajo.

Pri opredeljevanju zlorabe otrok v družinskem okolju pa moramo biti pozorni tudi na razlike in značilnosti, ki so odvisne od kulture, zgodovinskega obdobja in pravnega definiranja. Prve opredelitve zlorabe otrok namreč segajo v 19. stoletje. Takrat so začele nastajati prve človekoljubne organizacije za zaščito zlorabljenih otrok v Evropi in Ameriki. Leta 1889¹⁶ pa so bili uveljavljeni tudi prvi pravni akti, ki so inkriminirali zlorabo otrok.

V Sloveniji smo zakon, ki posega na, z vidika zasebnosti zelo varovano področje družine, dobili razmeroma pozno¹⁷, in sicer šele leta 2008. Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008) je, kot meni K. Filipčič (*op. cit.*: 27), prvi zakon, ki opredeljuje nasilje v družini kot poseben družbeni pojav, potreben posebne obravnave, in ocenjujemo, da zakon med drugim tudi z opredelitvami različnih oblik nasilja v družini pomeni kakovostno podlago za ukrepanje in reševanje na področju problematike nasilja v družini in tudi zlorabe otrok.

VIRI

- APPEL, A. E., HOLDEN, G. W. (1998), The co-occurrence of spouse and psysical child abuse: A review and appraisal. *Journal of Family Psychology*, 12, 4: 578–599.
- BARNETT, D., MANLY, J., CICHETTI, D. (1993), Defining child maltreatment: The interface between policy and research. V: Cicchetti, D., Toth, S. (ur.), *Child abuse, child development, and social policy*. Norwood, NJ: Ablex (7–76).
- BESHAROV, D. J. (1991), *Achieving better research on family violence: The need to address definitional issues*. Dostopno na: http://www.welfareacademy.org/pubs/family/achieving_91.pdf (6. 1. 2011).
- BRASSARD, M. R., DONOVAN, K. L. (2006), Characteristic of child maltreatment definitions. V: Feerick, M. M., Knutson, J. F., Trickett Flanzer, S. M. (ur.?). *Child abuse and neglect: Definitions, classifications, and a framework for research*. Baltimore, London, Sydney: Paul H. Brooks Publishing Co.
- CUNNINGHAM, H. (1995), *Children and childhood in Western society since 1500*. London, New Yourk: Longman.
- DOMITER PROTNER, K. (2011), Vloga šole pri prepoznavanju izpostavljenosti otrok nasilju v družini. *Socialno delo*, 50, 5: 317–327.
- DOMITER PROTNER, K., LAVRIČ, M. (2012), Izpostavljenost psihičnemu nasilju v družini in pripravljenost na ukrepanje med dijaki in dijakinjami slovenskih srednjih šol. *Socialna pedagogika*, 16, 1: 1–19.
- ¹⁴ Začetki nekaterih teoretskih pristopov, na primer ugotovitve Tardieuja in Freuda, segajo že v 19. stoletje, leta 1962 objavljeni članek »The battered child syndrome« v *Journal of the American Medical Association* zdravnika Kempa in sodelavcev (1962) pa je sprožil raziskovanje in odkrivanje problema trpinčenja otrok v sodobnem času.
- ¹⁵ Teorije s perspektive medicine so med najstarejšimi. To ni naključje, saj zdravniki, tako v svetovnem kot v slovenskem prostoru, prvi zaznali to problematiko in se začeli ukvarjati z njo.
- ¹⁶ V Franciji in Združenem kraljestvu so sprejeli zakon, ki je obravnaval vedenje staršev, ki ogroža varnost, zdravje in moralno njihovih otrok (Cunningham 1995: 151). Začetki pravnega urejanje področja izpostavljenosti otrok in mladostnikov nasilju v družini na Slovenskem segajo v čas avstrijskega cesarstva. Splošni državljanski zakonik (Občni državljanski zakonik) iz leta 1811 je namreč v primeru zanemarjanja otrok (§177, §178) in kršenja otrokovih pravic predpisal odvzem starševskih oziroma predvsem očetovih pravic (»očetovske oblasti«).
- ¹⁷ Pozno, glede na to, da se v Sloveniji te problematike zavedamo že najmanj od konca sedemdesetih let 20. Stoletja. Za primerjavo: Avstrija je že leta 1997 sprejela zakon o varstvu pred nasiljem v družini (Filipčič 2002: 15), Hrvaška pa je zakon o zaščiti pred nasiljem v družini sprejela leta 2003 (Zakon o zaščiti od nasilja u obitelji 2003).

- DUBOWITZ, H. (2006), Defining child neglect. V: Feerick, M. M., Knutson, J. F., Trickett Flanzer, S. M. (ur.), *Child abuse and neglect: Definitions, classifications, and a framework for research*. Baltimore, London, Sydney: Paul H. Brooks Publishing Co.
- EDLESON, J. L. (1997), *Children's witnessing of adult domestic violence*. Dostopno na: URL:/papers/witness.htm. (1. 7. 2010).
- (2006), *Emerging responses to children exposed to domestic violence*. The National Online Resource Center on Violence Against Women. Dostopno na: <http://www.vawnet.org> (5. 10. 2010).
- End all corporal punishment of children* (2011). Dostopno na: <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/frame.html> (12. 9. 2011).
- FILIPČIĆ, K. (2002), *Nasilje v družini*. Ljubljana: Bonex.
- Finkelhor, D., Ormrod, R., Turner, H., Hamby, S. L. (2005), The victimization of children and youth: A comprehensive, national Survey. *Child Maltreatment*, 1: 5-25.
- GELLES, R. J. (1987), *Family violence*. New York: Sage (2. izdaja).
- GIL, D. G., NOBLE, J. H. (1979), Public knowledge, attitudes, and opinions about physical child abuse in the United States. V: Gil, D. G. (ur.), *Child abuse and violence*. New York: AMS PRESS INC.
- GILLHAM, B. (1996), The prevention of child abuse. V: Gillham, B., Thomson, J. A. (ur.), *Child safety: Problem and prevention from preschool to adolescence. A handbook for professionals*. London, New York: Routledge.
- HAUGAARD, J. J. (2006), Characteristic of child maltreatment definitions. V: Feerick, M. M., Knutson, J. F., Trickett Flanzer, S. M. (2006). *Child abuse and neglect: definitions, classifications, and a framework for research*. Baltimore, London, Sydney: Paul H. Brooks Publishing Co.
- HOBBS, C. J., HANKS, H. G. I., WYNNE, J. M. (1999), *Child abuse and neglect: A clinician's handbook*. London: Churchill Livingstone.
- HOLT, S., BUCKLEY, H., WHELAN, S. (2008), The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child Abuse & Neglect*, 32, 797-810.
- HUMPHREYS, C., MULLENDER, A. (2000), *Children and domestic violence: A research overview of the impact on children. Research in practice*. Dostopno na: www.rip.org.uk (3. 1. 2011).
- JAFFE, P., WOLFE, D., WILSON, S., ZAK, L. (1986), *Family violence and child adjustment: A comparative analysis of girls' and boys' behavioural symptoms*. *American Journal of Psychiatry*, 143, 1: 74-77.
- KEMPE, C. H., SILVERMAN, F. N., STEELE, B. F., DROEGEMUELLER, W., SILVER, H. K. (1962), The battered child syndrome. *Journal of the American Medical Association* 181: 17-24.
- KITZMANN, K., GAYLORD, N. K., HOLT, A. R., KENNY, E. D. (2003), Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71, 2: 339-352.
- KNUTSON, J. F., HECKENBERG, D. (2006), Operationally defining physical abuse of children. V: Feerick, M. M., Knutson, J. F., Trickett Flanzer, S. M. (ur.), *Child abuse and neglect: Definitions, classifications, and a framework for research*. Baltimore, London, Sydney: Paul H. Brooks Publishing Co.
- KORNHAUSER, P. (ur.) (2007), *Zagotovimo našim otrokom mladost brez telesnega kaznovanja*. Ljubljana: Forum zoper telesno kaznovanje otroka v družini ZPMS.
- LAING, L. (2000), *Children, young people and domestic violence*. Australian domestic & family violence clearinghouse. Dostopno na: <http://www.austdvclearinghouse.unsw.edu.au/pdf%20files/issuespaper2.pdf> (12. 11. 2012).
- LALOR, K., McELVANEY (2009), *Overview of nature and extent of child sexual abuse in Europe*. Dublin: School of Social Sciences and Law Dublin Institute of Technology. Dostopno na: <http://www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/PublicationSexualViolence/Lalor-McElvaney.pdf>. (27. 9. 2011).
- MAY-CHAHAL, C. (2006), *Gender and child maltreatment: The evidence base*. Dostopno na: <http://www.socwork.net/2006/1/articles/maychatal> (4. 6. 2010).
- McGEE, C. (1997), Children's experience of domestic violence. *Child and Family Social Work*, 2: 13-23.
- (2000), *Childhood experience of domestic violence*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- MIKUŠ KOS, A. (1996), Psihosocialni vidiki trpinčenja otrok. V: Satler, A. J. (ur.), *Trpinčen otrok: Kako prepoznati in preprečevati fizično in duševno trpinčenje otrok*. Ljubljana: Meridiana.
- MULLENDER, A. (2004), *Tackling domestic violence: Providing support for children who have witnessed domestic violence*. Home Office

- Development and Practise Report 33. Dostopno na: <http://rds.homeoffice.gov.uk> (2. 11. 2010).
- MUŠIČ, T. (2008), Otroci potrebujejo odrasle, ki si upajo videti: Kratak pregled policijskih ugotovitev. V: Pavlovič, Z., Filipčič, K., Rutar-Leban, I. (ur.), *Detekcija in reakcija na pojave slabega ravnanja z otrokom – novo obdobje?* Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Občni državljanski zakonik (1811). V: *Zbornik Pravne fakultete UM* (2011). Letnik 7: 75–317. Dostopno na: <http://www.pf-mb.si/zbornik> (15. 5. 2012).
- O'KEEFE, M. (1996), The differential effect of family violence on adolescent adjustment. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 13, 1.
- RENOVOIZE, J. (1993), *Innocence destroyed: A study of child sexual abuse*. London, New York: Routledge.
- RUSTEMIER, S., NEWELL, P. (2005), *Violence against children in Europe: A preliminary review of research*. Firenze: UNICEF Innocenti Research Centre. Dostopno na: <http://www.unicef-irc.org> (2. 11. 2011).
- STRAUS, M. A. (1992), Children as witnesses to marital violence: A risk factor for lifelong problems among a nationally representative sample of American men and women. Report of the Twenty-Third ROSS ROUNDTABLE on critical approaches to common pediatric problems in collaboration with the ambulatory pediatric association. Dostopno na: <http://pubpages.unh.edu/~mas2/VB48.pdf> (12. 2. 2012).
- (2000), Corporal punishment and primary prevention of physical abuse. *Child Abuse and Neglect*, 24, 9: 1109–1114.
- (2008), The special issue on prevention of violence ignores the primordial violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 23, 9.
- STRAUS, M. A., KAUFMAN KANTOR, G. (2005), Definition and measurement of neglectful behavior: Principles and guidelines. *Child Abuse and Neglect*, 29: 19–29.
- STRAUS, M. A., SAVAGE, S. A. (2005), Neglectful behavior by parents in the life history of university students in 17 countries and its relation to violence against dating partners. *Child Maltreatment*, 10, 2: 124–135.
- VENET, M., BOUREAU, J.-F., GOSSELIN, C., CAPUANO, F. (2007), Attachment representations in a sample of neglected preschool-age children. *School Psychology International Copyright*, 28, 3: 264–293.
- WOLFE, D. A. (1999), *Child abuse: Implications for child development and psychopathology*. Developmental clinical psychology and psychiatry, vol. 10. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
- Zakon o preprečevanju nasilja v družini* (2008), Ur. l. RS, št. 16/2008.
- Zakon o zaščiti od nasilja u obitelji* (2003). Dostopno na: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/306174.html>. (5. 10. 2011).
- Združeni narodi (2006), United Nations, General Assembly Secretary General 2006. *Rights of the child*. Dostopno na: http://www.unicef.org/violencestudy/reports/SG_violencestudy_en.pdf. k (11. 3. 2010).